

ЛОСИЧ С. В.,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
(*Донецький юридичний інститут
МВС України*)

УДК 343.982.4

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 324 КК УКРАЇНИ

Автором запропоновано поняття одурманюючих засобів на підставі аналізу медичної, юридичної та соціальної ознак. Визначено доцільність закріплення на законодавчому рівні орієнтовного переліку одурманюючих засобів. Проаналізовано критерії включення об'єктів до орієнтовного переліку одурманюючих засобів.

Ключові слова: предмет злочину, одурманюючі засоби, ознаки, критерії, орієнтовний перелік.

Автором предложено понятие одурманивающих средств на основании анализа медицинских, юридических и социальных признаков. Определена целесообразность закрепления на законодательном уровне ориентировочного перечня одурманивающих средств. Проанализированы критерии включения объектов в ориентировочный перечень одурманивающих средств.

Ключевые слова: предмет преступления, одурманивающие средства, признаки, критерии, ориентировочный перечень.

The author proposed concept of intoxicating substances on analysis of medical, legal and social characteristics. Determined feasibility fixation in indicative list of intoxicating substances. Analyzed objects to inclusion criteria indicative list of intoxicating substances.

Key words: subject of crime, intoxicating substances, attributes, criteria, indicative list.

Вступ. У юридичній літературі предмет злочину визначається по-різному. Але загальною методологічною основою у виявленні співвідношення предмета з об'єктом злочину є загальнофілософська діалектика сутності та явища. У зв'язку з цим об'єкт постає сенсом взаємин людей у суспільстві, а предмет – проявом чи вираженням їх змісту, тобто предмет є матеріальною стороною суспільних відносин [1, с. 38].

Висловлені в науковій літературі погляди щодо визначення предмета злочину можна розподілити за трьома групами. Одні автори виходять із того, що предмет – це самостійне правове явище, яке не має жодного стосунку до об'єкта [2, с. 56], другі не вбачають різниці між предметом та об'єктом [3, с. 78], треті вважають предмет елементом об'єкта [4, с. 124]. Так, на думку А.Н. Трайніна, предмет злочину – це речі, у зв'язку з якими або стосовно яких вчинюються злочини, проте, на відміну від об'єкта предмета, не завжди завдається шкода [5, с. 178]. Така точка зору була піддана критиці через те, що при вчиненні окремих видів злочинів шкода завдається безпосередньо предмету злочину. Про наявність шкоди як складової посягання на предмет зазначає у своїх працях В.Я. Тацій, котрий визначає предмет злочину, як елемент охоронюваних кримінальним

законом суспільних відносин, що піддається безпосередньому впливу, і якому заподіюється шкода [6, с. 32].

Постановка завдання. Визначити доцільність закріплення на законодавчому рівні орієнтовного переліку одурманюючих засобів. Проаналізувати критерії включення об'єктів до орієнтовного переліку одурманюючих засобів.

Результати дослідження. Основною ознакою предмета злочину є матеріальний характер його вираження. Інакше кажучи, предмет злочину, передусім, є матеріальною субстанцією. Матеріальний характер предмета злочину зумовлений конкретним матеріальним об'єктом, і розглядається як конкретна річ матеріального світу. Зокрема М.Й. Коржанський предметом злочину називає «матеріальний об'єкт, в якому проявляються певні сторони, властивості суспільних відносин (об'єкта злочину), шляхом фізичного чи психічного впливу, на який заподіюється соціально небезпечна шкода у сфері суспільних відносин» [7, с. 112]. Іншими словами, предмет злочину уособлює матеріальне вираження суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом. Такої позиції дотримуються й інші науковці, що визнають предметом злочину речі матеріального світу, з якими, з якими кримінальний закон пов'язує наявність складу злочину [6, с. 32].

Водночас сучасні наукові дослідження предмета злочину, на нашу думку, містять більш об'єктивні пояснення його змісту. Зокрема, А.Є. Лашук акцентує, що предмет злочину набуває прояву в матеріальних цінностях (які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та (або) шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння [8, с. 20]. У конкретних складах злочинів, коли предмет, указаний у диспозиції статті Кримінального кодексу, є його обов'язковою ознакою та впливає на кваліфікацію. Такою ознакою в злочині, який досліджуємо ми, є одурманюючі засоби [9, с. 64–65].

Сьогодні не тільки законодавець, але й судова практика надає точного визначення одурманюючих засобів. До спроб визначити це поняття вдавалися науковці. Наприклад, Є.В. Фесенко вважає, що підвищена небезпечність одурманюючих засобів полягає в тому, що вони сприяють такому потворному відгалуженню наркотизму, як токсикоманія [10, с. 75]. Такої ж думки дотримується і С.С. Яценко, акцентуючи увагу на високій токсичності таких засобів [11, с. 736]. Примітно, що всі експерти одноставно ототожнюють одурманюючі засоби із засобами, що викликають токсикоманію.

Судово-слідча практика надає аналогічне визначення одурманюючих засобів. За висновком експерта від 31 серпня 2010 р. за № 1526, одурманюючі засоби, які вживали неповнолітні (наприклад, жовто-чорний тубик із маркуванням «88 Клей») містять хлоропренові каучуки, фенол формальдегідні смоли, ефіри, каніфолі, етилацетат, ацетон, аліфатичні та нафтеніві вуглеводи, що мають одурманюючий ефект, тобто викликають галюцинації, порушують координацію рухів, викликають сонливість, неадекватну поведінку, можливе виключення свідомості, є токсичними речовинами, і при вдиханні можуть зашкодити здоров'ю людини й викликати токсикоманію. Дія кожного з цих компонентів при вдиханні характеризується переважно ураженням центральної нервової системи (це збудження, судороги, параліч дихального центру тощо). Компоненти, які входять до складу цього засобу, можуть викликати тяжке отруєння та навіть смерть [12].

Медики, у свою чергу, дотримуються близької думки, вказуючи, що наведені поняття є тотожними. Одурманюючими засобами слід вважати засоби, що не є наркотичними або психотропними, чи їх аналогами згідно з Конвенцією 1961 та 1971 р.р., але постають предметом зловживання та викликають токсикоманію [13, с. 9]. В.В. Дунаєвський визначає токсикоманію, як систематичне вживання одурманюючих засобів, що супроводжується формуванням психічної залежності, зростанням толерантності, виникненням абстинентного синдрому та різноманітними психічними, соматичними й соціальними порушеннями [14, с. 139].

Проведене анкетування практичних працівників ОВС теж засвідчило, що більшість респондентів не вбачає різниці між токсикоманією та вживанням одурманюючих засобів, а

відтак ототожнюють ці поняття. Так, з 129 опитаних працівників міліції 114 (77,5%) ототожнюють одурманюючі засоби з токсикоманічними, що викликають токсикоманію.

Досліджуючи досвід вітчизняного законодавства, слід звернути увагу на те, що з початку застосування статті, якою передбачена відповідальність за втягнення неповнолітнього в немедичне вживання лікарських та інших засобів, що викликають одурманення, науковці того часу до предмета цього злочину відносили одурманюючі засоби, які розумілися, як сукупність засобів, споживання яких завдає шкоди здоров'ю неповнолітнього та викликає токсикоманію – хворобу, яка виникає внаслідок розвитку залежності від означених засобів, що не є наркотичними [15, с. 871].

У цілому, погоджуючись із таким розумінням, все ж таки необхідно надати судово-слідчій практиці хоча б орієнтовний, примірний перелік лікарських засобів, різноманітних засобів та речовини технічного чи побутового призначення, що вони не є наркотичними засобами або психотропними речовинами чи їх аналогами, але вживання яких викликає одурманюючий ефект. З одного боку, наданий перелік може мати виключно орієнтовний, не вичерпний характер. З іншого – він має й певну чітко визначену, формальну складову, а саме, одурманюючі засоби не входять до встановленого чинним законодавством переліку наркотичних засобів та психотропних речовин або їх аналогів.

Одурманюючими засобами слід вважати включені до орієнтовного переліку різноманітні лікарські засоби, а також засоби або речовини технічного чи побутового призначення, які не є наркотичними або психотропними, чи їх аналогами, що спричиняють одурманюючий ефект, вживання яких викликає токсикоманію та впливає на центральну нервову систему, змінюючи психіку та поведінку людини. Таке визначення можна закріпити на рівні роз'яснень практики застосування кримінальної відповідальності за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів.

Задля конкретизації предмета схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів пропонуємо орієнтовний, приблизний перелік таких засобів. Отож, предметом злочину, передбаченого ст. 324 КК, слід вважати орієнтовну сукупність одурманюючих засобів, внесених до відповідного приблизного переліку, закріпленого на законодавчому рівні, що спричиняють одурманюючий ефект та вживання яких викликає токсикоманію, впливає на центральну нервову систему, змінюючи психіку й поведінку людини, при цьому вони не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, та за вживання яких передбачено кримінальну відповідальність.

Це визначення містить орієнтовний перелік ознак одурманюючих засобів, до яких пропонується віднести медичну, юридичну та соціальну ознаки.

Медична ознака одурманюючих засобів – це здатність таких засобів викликати соматичні й неврологічні порушення, а також відхилення у психічній сфері: характерологічні; інтелектуально-містичні та інші психози. Вживання засобів такого роду призводить до загального виснаження, ослаблення організму, порушення діяльності шлунково-кишкового тракту, зниження та згасання статевої функції, ослаблення розумової діяльності, загальної слабкості, роздратованості [16, с. 22]. В результаті потрапляння таких речовин в організм настає п'янка дія, а отже, одурманюючі засоби порушують усі його органи і тканини. За своєю руйнівною дією вони перевершують наркотичні засоби та психотропні речовини. Вживання одурманюючих засобів дітьми надзвичайно швидко викликає в них відставання в розвитку, а в деяких випадках навіть призводить до смерті [17, с. 263].

Соціальна ознака містить соціальні якості предмета та його нерозривний зв'язок із безпосереднім об'єктом злочину. Вживання одурманюючих засобів набуває значних масштабів та безумовної соціальної значущості. Їх споживання поза цільовим медичним або побутовим призначенням підриває здоров'я людини. Ці засоби можуть використовуватися виключно для забезпечення потреб населення лише в необхідних медичних (лікувальних), побутових препаратах. Відносно низька вартість, доступність, відсутність відповідальності за зберігання і суворий облік (за винятком газів для анестезії та деяких нітритів), розмаїття форм випуску, яскраве упакування, що привертає увагу, – все це сприяє популярності тако-

го роду засобів, а надто в середовищі дітей молодшого шкільного та підліткового віку. На цей час зловживання одурманюючими засобами в Україні спостерігається практично в усіх регіонах. Як уже зазначалося, основна категорія неповнолітніх осіб, котрі вживають одурманюючі засоби, – це діти віком від восьми до п'ятнадцяти років, які, починаючи вживати токсичні речовини, зазвичай, не мають психічних відхилень. Психологічні дослідження підтверджують, що за рівнем фізичного і психічного розвитку в переважній більшості випадків вони не відрізняються від своїх однолітків [17, с. 263].

Юридичну (нормативну) ознаку слід розуміти, як закріплення орієнтовного переліку одурманюючих засобів у спеціальних нормативних актах. На сьогодні немає такого переліку, і це є недоліком чинного антитоксикологічного законодавства. Проводячи паралель із наркотичними засобами та враховуючи досвід країн СНД, для правильного розуміння предмета злочину, передбаченого у ст. 324 КК, пропонуємо встановити орієнтовний перелік одурманюючих засобів, що повинен бути затверджений МОЗ України.

Критеріями для внесення об'єктів до Орієнтовного переліку одурманюючих засобів повинні бути: а) наявність даних експертних, судово-слідчих, медичних і правоохоронних органів про факти застосування конкретного засобу для отримання одурманюючого ефекту, що змінює психіку і поведінку відповідних осіб; б) наявна фармакологічна оцінка дії конкретного засобу; в) токсикологічна оцінка конкретного засобу; г) засіб найчастіше не є предметом широкого повсякденного споживання населенням; д) засіб не може бути внесений до переліку наркотичних засобів і психотропних речовин або їх аналогів.

МОЗ України має розглядати питання про внесення до Орієнтовного переліку одурманюючих засобів після комплексної оцінки всіх наведених вище критеріїв. Орієнтовний перелік, як і інші аналогічні списки, є динамічним, а відтак МОЗ періодично може вносити до нього зміни та доповнювати його новими засобами на підставі вищевказаних критеріїв.

Отже, до Орієнтовного переліку одурманюючих засобів на сьогодні пропонується внести такі засоби: снодійні засоби (фенобарбітал, барбітал, бромізовал, барбаміл); анальгетики (фенацетін, анальгін, амідопірін); стимулятори центральної нервової системи (сіндрокарб, сиднофен, алкалоїди кофеїну); антипаркінсонічні засоби (циклодол, паркопан, ридинол); антигістамінні препарати (димедрол, піпольфен); транквілізатори (сибазон, хлозепід, нозепам, нітрозепам, феназепам, триокгазін); леткі ароматичні речовини (розчинники, лаки, нітрофарби, засоби для виведення плям, що містять ацетон, клей і леткі рідини, які використовують у промисловості та як засоби побутової хімії).

Варто наголосити, що запропонований Орієнтовний перелік одурманюючих засобів є динамічним, а отже, з появою нових даних про використання лікарських, побутових, технічних та інших засобів для отримання одурманюючого ефекту МОЗ має ухвалювати рішення відносно внесення цих засобів до зазначеного Орієнтовного переліку.

Висновки. Таким чином, предметом злочину, передбаченого ст. 324 КК України слід вважати визначену сукупність засобів, внесених до вказаного Орієнтовного переліку, що спричиняють одурманюючий ефект та вживання яких викликає токсикоманію, впливає на центральну нервову систему, змінюючи психіку та поведінку людини. Водночас такі засоби не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, за вживання яких передбачено кримінальну відповідальність.

Список використаних джерел:

1. Смитиенко В.Н. Объект преступления против здоровья населения / В.Н. Смитиенко. – Омск : Омская высшая школа милиции, 1973. – 382 с.
2. Беляев Н.А. Советское уголовное право / Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский. – М.: изд-во Ленингр. ун-та, 1960. – 587 с.
3. Пиантковский А.А. Курс советского уголовного права: в 6 т. / А.А. Пиантковский, П.С. Ромашкина. – М.: Наука, 1970. – 658 с.
4. Беляев Н.А. Курс советского уголовного права: Общая часть: учебник / Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский. – Л.: изд-во Ленингр. ун-та, 1970. – Т. 1 – 1970. – 647 с.

5. Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву / А.Н. Трайнин. – М.: Госюриздат, 1951. – 388 с.
6. Тацкий В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве [Текст] : монография / В.Я. Тацкий. – Х.: ИО «Вища школа» при ХГУ, 1988. – 198 с.
7. Коржанський М.І. Об'єкт і предмет злочину / М.І. Коржанський. – К. : Атіка, 1997. – 112 с.
8. Лащук Є.В. Предмет злочину в кримінальному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Є.В. Лащук. – К., 2005. – 206 с.
9. Петренко О.І. Предмет та суспільна небезпечність спонукання неповнолітніх до застосування допінгу / О.І. Петренко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб-к наук. праць. – Донецьк : ДЮІ, 2004. – № 1. – С. 94–101.
10. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони: [монографія] / Є.В. Фесенко. – К.: Атіка, 2004. – 280 с.
11. Токсикоманія 07.02.2008 р. // Медицина та здоров'я: електронний журнал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.veda.kiev.ua/toksykomanyua/>.
12. Архів Виноградівського районного суду Закарпатської області за 2010 р. / спр. № 1 – 283/10; вирок від 28. 10. 2010 року.
13. Вальдман А.В. Психофармакологические и медико-правовые аспекты токсикоманий / А.В. Вальдман, З.А. Бабаян, З.З. Зваргау – М.: Медицина, 1988. – 288 с.
14. Дунаевский В.В. Наркомания и токсикомания / В.В. Дунаевский, В.Д. Стяжкин. – Л.: Медицина, 1990. – 208 с.
15. Уголовный кодекс Украины: научно-практический комментарий / отв. ред. В.И. Шакур, С.С. Яценко. – 5-е изд., доп. – К.: А. С. К., 1999. – 1088 с.
16. Болотовский И.С. Наркомании. Токсикомании / И.С. Болотовский. – Казань: Казанский университет. – 1989. – 91 с.
17. Шакурова М.В. Методика и технология работы социального педагога. – М: издательский центр «Академия», 2008 – 272 с.

